

Дух буржуазності

Ален де Бенуа

Переклад [С. Чаплигін](#)

Страйк - 11 Бер 2011

Буржуазія як окремий клас суспільства майже зникла, але існує та поширюється в ньому як людський тип чи прийнятий образ мислення. Буржуазні цінності, дух буржуазності досягли найвищої точки підйому. Відкинувши попередню строгість, закомплексованість та ханжество, сучасна буржуазія стала грайливою, шукаючою насолод, агностично налаштованою та розкутою.

Незмінним залишається тільки її священний принцип – захист власних інтересів. Буржуазія завжди розглядалася як в якості самостійного класу суспільства, так і в якості людського типу з певним образом мислення та ціннісними орієнтаціями. **Макс Шеллер** трактує буржуазію в першу чергу як біопсихічний тип, в якому збочена життєздатність породжує злобу та обачний егоїзм. Буржуа, стверджує він, ніколи не замислюється над самою суттю речей, а обмежується питанням: «Яка мені з цього вигода?» **Едуард Шпрангер** виділяє шість ідеальних типів, серед яких буржуа відповідає «економічній людині», тобто людині, яка приймає до уваги тільки корисність речей. Для **Ніколая Бердяєва** буржуазність, в першу чергу, «духовна категорія». Таким чином, дух буржуазності не варто безпосередньо пов'язувати з буржуазією як класом; «хто зміг перейняти манери буржуазії, той і є буржуа», – вважає **Едмон Гобло**. **Андре Жид** говорить: «Соціальні класи не мають для мене жодного значення, буржуа можуть бути як серед шляхти, так і серед робітників. Буржуа можна пізнати по одягу та суспільному положенню. Буржуа не терпить безкорисливості, безпристрасності. Він ненавидить все те, що недосягне його розумінню».

Вернер Зомбарт теж бачить в буржуазії психологічний тип людей; відпочатково вони нерівномірно розповсюджувалися серед європейських народів, але саме капіталізм дозволив саме цьому типові людей стати домінуючим. Відповідно для **Зомбарта** капіталістичний образ мислення та капіталізм нероздільні. Згадуючи, що ті чи інші організації суто людська творчість, й, таким чином, продукції безпосередньо передує виробник, **Зомбарт** висуває принцип, згідно якому психічні чи духовні фактори приймають участь в житті економіки рівно настільки. Наскільки вони самі себе визначають в її рамках. Але в той же час він стверджує, що капіталістичний образ мислення існував вже до капіталізму, чи, іншими словами, капіталізм, що народжувався, був покликаний до життя в першу чергу особливим, сприятливим визначеному типу поведінки образом мислення (а саме – більш зверненому на себе, більш сконцентрованому, який робить ставку скоріш на ощадливість, ніж на марнотратність, скоріш інтровертивним, ніж екстравертивним, скоріш «стримуваному», ніж «широкому» образу мислення).

За думкою **Зомбарта**, капіталізм з'являється в торгових республіках північної Італії і, в

першу чергу, у Флоренції починаючи з XII сторіччя. Повноцінний тип буржуа можна зустріти вже у відомому творі **Леона-Батіста Альберті** «*Del Governo della famiglia*», написаному в 1434-1441 рр. В ньому **Альберті** вихваляє явище, яке має назву «священна справа порядку» (“*sancta cosa la masserizia*”), яке характеризується бережливістю та доцільністю в господарюванні: «Потрібно витратити не стільки, скільки дозволяють кошти, але, навпаки, менше, тобто оберігати, економити: багатим може стати не тільки той, хто багато заробляє, але й той, хто мало витрачає». **Зомбарт** пише: «Доктрина буржуазної чесноти навряд чи зазнавала з часів Кватроченто (XV ст..) інтенсивному розвитку. Те, чого в наступні століття вчили нові покоління буржуа, можна звести до того, що проповідував **Альберті**. В дійсності, це ті ж самі інструкції, які починаючи з XVII століття можна знайти в великих трактатах щодо буржуазних чеснот, наприклад, у виданому в 1675 р. “*Le Parfait Negociant*” (“Бездоганний неогоціант”) **Саварі**, де у відношенні до торгівлі проводиться ідея її пасивної природи, чи в написаній в 1725 р. **Даніелем Дефо** праці «*Complete English Tradesman*» («Істинний англійський торговець»), в якій автор «Робінзона Крузо» розглядає анатомію економічної діяльності, виправдовує пуританську мораль та засуджує аристократичні звички того часу. «Як тільки я бачу, що молодий торговець тримає коней, захоплюється мисливством, дресує собак, та коли я чую, як він говорить на спортивному жаргоні, я починаю непокоїтися щодо його майбутнього». Ті ж самі думки (критику легковажності та марнотратства) можна зустріти у **Локка** та **Бенджаміна Франкліна**. Саме в англосаксонських країнах, захочені кальвінізмом та пуританством, можуть по-справжньому розквітати старовинні буржуазні чесноти: старанність, заощадливість, невибагливість, поміркованість, акуратність та розважливість. Усуваються фантазія, фаталізм, пристрасть, скрізь створюються закони та приписи, ведуться міркування над цінністю речей, щоденна поведінка оцінюється з точки зору їх «корисності». **Франклін** і чесноти оцінює з точки зору їх корисності. Для буржуа люба дія повинна бути виявом «економічної розсудливості» (**Зомбарт**).

Протиставляються ж відвічним буржуазним чеснотам, в першу чергу, вельможний образ життя, марнотратство, безконтрольна трата коштів, а також безкорисливість і великодушність. **Зомбарт** напрочуд точно описує це протиставлення моралі: «Ці два основних людських типа, – людина, яка витрачає, та людина, яка накопичує, шляхетний склад розуму та буржуазний образ мислення, – чітко протиставиться один одному залюбих обставин та любих життєвих ситуаціях. Кожен з них цінить в житті та людях своє, і воно нічим не нагадує те, що цінить інший... Один з них може бути самодостатнім, інший прагне триматися стада; перший представляє собою особистість, а інший – елементарну одиницю; один, будучи естетом, пропагує прекрасне, другий мораліст... Голос одних звучить, голос інших – ні; одні виблискують багатством фарб, а інші цілком позбавлені будь-якого кольору... Перші з них художники (за своєю здатністю до сприйняття, а не за родом занять), а другі – функціонери. Одні зроблені з шовку, а інші – з сукна».

Вже байка **Лафонтена** «*La Cigale et la Fourmi*» («Коник та мураха») в жартівливій формі відображує зміну цінностей. Те, що для аристократів означає занепад, для буржуазії стає ідеалом (**Ю. Евола**). Знижена ціна на усі цінності, пов'язані з честю («гідністю»). «Дивись, не сприймай образи близько до серця, – пише **Бенджамін Франклін**, – вони ніколи не є тим, чим вважаються на перший погляд». Дійсно, усьому та завжди можна знайти зручне для себе пояснення. Виходячи з цього, вже не потрібно прагнути слави, честі, геройства. В усьому потрібно дотримуватися практичності, економічності та

поміркованості. Більше, ніж славу, буржуа цінить розсудливість в рамках угоди. «Для буржуазії шляхетність померла», – скаже **Сорель**.

Зомбарт виявляє й радикальну опозицію між буржуазним образом мислення та «еротичним образом мислення». «Еротичному образу мислення однаково чужі як чуттєвий, так і нечуттєвий образ мислення. Між іншим, і те, і інше чудово підходять до буржуазної моралі. Чуттєвість та еротика суперечать один одному, між ними велика відмінність... В загальному, можна сказати, що добрий господар, чи, точніше, добрий буржуа та еротичний образ мислення неминуче будуть знаходитися в протистоянні. Головними цінностями в житті стають або економічний успіх, або еротичний успіх. Живуть або заради господарства, або заради любові. Жити заради господарства значить заробляти, жити заради любові значить витратити».

Але **Зомбарт** наділяє буржуа й іншими рисами. Наприклад, він підкреслює ворожість, яку викликає буржуа аристократія. Буржуа вважає себе знехтуваним аристократією, він неминуче починає її висміювати та шукає можливості зайняти її місце. **Еммануїл Берл** точно зауважив, що у випадку аристократії син прагне співвідноситися якщо не з самим батьком, то, принаймні, з тим авторитетом, який, в його розумінні, притаманний роду. В той же час «ідеальний буржуа», навпроти, пов'язує свої прагнення як продовжувача справи роду – з досягненнями переваги, прогресу по відношенню до батьків, з накопиченням «гідності», яке вимірюється грошима та, пов'язаною з ними, повагою. Саме тут помітна орієнтація на майбутнє. Діти повинні йти далі батьків. А навчання дітей, згідно буржуазного підходу до освіти, повинно забезпечити професію. – відповідно, самими кращими речами вважаються самі «найкорисніші». Таким чином. Істинний буржуа повинен позбавитися усіх зайвих витрат. В ім'я цього необхідно постійно підраховувати, оцінювати та вимірювати. І що ж стає «зайвим»? Все те, що неможливо конкретно підрахувати, те що не містить в собі вираховану користь, чого неможливо оцінити з точки зору особистої вигоди, рентабельності та прибутку. «Поява буржуазії, – пише **Корнелій Касторіадіс**, – її розповсюдження та остаточна перемога знаменують також появу, розповсюдження та остаточну перемогу нової «ідеї», тобто ідеї, згідно якої головною метою життя є необмежений приріст виробництва та виробничих сил. Цю ідею можна назвати видимим соціальним значенням... Їй властиві нові настанови, цінності та норми, нові поняття соціальної дійсності та буття, розпізнання того, що йде в розрахунок і того що не йде в розрахунок... Тепер в розрахунок йде тільки те, що можна порахувати». Тобто дух буржуазності характеризується не тільки підкоренням економічної діяльності раціональному початку, але й розповсюдженням цієї раціоналізації на всі життєві сфери; економічна діяльність сприймається як парадигма усіх соціальних процесів. Так виникає ідея: все, що не підлягає раціональному початку, є некорисним чи просто не існує.

Аристотель стверджував, що неможна стягати чесноти хвилиними засобами чи благами, але досягнути цих благ можна шляхом чеснот. **Цицерон** також в свій час проголосив: «Важлива не стільки вигода, скільки суть існування».

Буржуазія ж притримується протилежної точки зору: ніхто не гідний більшого, ніж має; доказом значимості людини є її матеріальний успіх. Гроші стають засобом, яким оцінюється все, універсальним еталоном.

Прислів'я говорить: «дурень-бідняк – це дурень, а дурень-багатий – це багатий». «Гроші, –

стверджує **Зомбарт**. – є зручним засобом для перетворення усіх цінностей, які не піддаються в зв'язку з їх природою важенню чи вимірюванню, в кількість, й для підкоренню їх таким чином нашій шкалі цінностей. Цінність має те, що дорого коштує». Під ідеєю рівноправ'я розуміється вже не юридичне рівноправ'я, а «арифметичне» (одиниця дорівнює одиниці), й практично любий рід діяльності людина в принципі може змінити на (майже) любий інший, – визначаючим фактором при цьому стає не товар, а гроші. В кінці кінців суспільні відносини розвиваються всередині ринку – системи яка розділяє усі речі на ті, що придбаваються та придбані. Ніхто не зумів краще **Карла Маркса** описати спосіб, за допомогою якого міжособистісні відносини, націлені на покращення життя, в неминуче трансформуються у «речизм». Та й самий час стає товаром. Католицька церква фактично першою проголосила час якоюсь рідкою та недосяжною субстанцією, яка вимагає бережливого відношення. В подальшому, по мірі того, як розповсюджувалася проголошена **Франкліном** формула «час – гроші» (“time is money”), облік часу вдосконалювався. Облік розподілу часу – майже те саме, що й облік кількості грошей: часу розтрачено не більше, ніж розтрачено грошей! Не дивлячись на очевидну парадоксальність, це ствердження висловлює революційну точку зору. Якщо час – рідка речовина, значить він є обмеженою кількістю, таким чином, любий відрізок часу стає еквівалентом цілого, і його зміст – кількість – не має більш визначеного значення. Наприклад, тривалість існування саме по собі стає цінністю, яка не особо залежить від інтенсивності (чи відсутності такої).

Таким чином, буржуа прагне мати, вважатися і не бути. Весь його життєвий уклад визначає «щастя» (тобто матеріальне благополуччя), яке. Знаходячись в співвідношенні з майновим положенням, визначає все, чим володіють, без будь-якого виключення, й яке можна влаштувати за власним розсудом. Звідси й буржуазне прагнення зробити з майна «власне право». Звідси ж виходить й те значення, яке буржуа приділяє «безпеці», необхідній для захисту придбаного ним майна й для найбільш раціонального устрою майбутнього: безпека – це, над усе, моральна підтримка та опора, яка гарантує збереженість придбаного позитку і яка дозволяє розраховувати на його примноження.

Буржуазна політика є прями вираження цих прагнень. Для буржуа Держава має значення тільки з точки зору дотримання безпеки, яка дозволяє йому без ризику користуватися тим, чим він володіє. Для нього ідеальним був би уряд, занадто слабкий, аби визначати діяльність ринку, але достатньо сильний, аби забезпечити його нормальне функціонування. Буржуа уникає скандалів, які ставлять під загрозу його володіння ситуацією. Буржуа не ризикує, тому що ризик неможна прорахувати. Він ненавидить силове вирішення проблем, авторитет, рішучість. Буржуа вважає, що все можна вирішити за допомогою компромісів, дискусій, відкритих обговорень, діалогів. Тому він стає безпомічним, коли попадає в ситуації, які вимагають прийняття рішень. Юридична норма для нього – засіб, за допомогою якого можна все непередбачене перетворити в прораховане. Таким чином, політична гра підігнана під економічну діяльність: «баризи» як посереднику між виробником та споживачем відповідає посередник між Державою та виборцями. Адже буржуазія не любить глибоких переконань, й не жалує «небезпечної» поведінки, що супроводжує їх. Вона не любить віри. Тому вона знаходить, що ідеологія завжди анти буржуазна (**Еммануїл Берл**) і з задоволенням проголошує «кінець ідеологій», не бачачи, що все це означає лиш кінець її власного панування. Взагалі-то, буржуазія не любить безкінечності, усього того, що є вищим матеріального, так як тільки

матеріальне має в її очах цінність. **Еммануель Муньє**, який бачив в буржуазному складі розуму «самий точний антипод усього духовного», писав: «Буржуа – це людина, яка втратила сенс буття, яка живе тільки серед речей, здатних до вжитку та позбавлених їх таїни». **Бернанос** додає: «Єдина сила цієї пихатої порошок порохинки полягає в її здатності нічим не захоплюватися». В світлі цього зауваження стає зрозумілою «буржуазна мораль». Її головною чеснотою вважається «торговельна законність», – мабуть, тільки з міркувань вигоди. Коли невдалий ділок втрачає свого клієнта, в його власних інтересах не обманювати клієнта надалі. (“Honesty is the best policy”). Але той же самий ділок натомість потребує агресивної конкуренції, яка представляє з себе ніщо інше, як право відбирати у своїх колег створену ними клієнтуру. **Зомбарт** говорить, що «економіка організована тільки з точки зору виробництва обмінних благ. Єдина раціональна мета капіталістичного виробництва – якнайбільший прибуток; при виробництві благ критерієм та мірою є не характер продукції чи її якість. А тільки можливі перспективи продажу».

Буржуазію на протязі її історії критикували як зверху, так і знизу: як зі сторони аристократії, так і зі сторони народу. Таке єднання в критиці, нехай навіть на різних підставах, примітно. Можливо, в недостатній ступені, підкреслювалося, що за трьохфункціональної системи буржуазія на пряму не відповідає нічому. Вона, здавалося б, природним чином поєднується з третьою, тобто економічною формацією, функцією народу, який здійснює виробництво. Але ж буржуа не означає собою нічого іншого, крім приросту ринку, який виник поза троїстою системою. Буржуазія, яка з самого початку нічого з себе не представляла, за останні вісім чи десять століть стала усім. Її можна визначити як клас, який відокремив народ від аристократії, який порвав всі зв'язки, шляхом яких вони доповнювали один одного, та, в довершенні до всього, обернувши народ та аристократію один проти одного.

Таким чином. Буржуазію можна назвати середнім класом, чи, точніше, перехідним класом. Як зауважив **Едуард Берг**, «є тільки два стани: стан меча та стан праці; буржуа, ділок з крамниці, ятки, біржі, гендляр, посередник, а також інтелігент, також же посередник, – всі вони однаково чужі як світу зброї, так і світу праці, вони перетворилися в жертв невинної пошлості розуму та серця».

Безперечно, для спасіння від цієї пошлості необхідно відродити як аристократію, так і народ.